

Adrianna Szczechowicz-Raś

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0001-6598-2103

adrianna.szczechowicz@uwm.edu.pl

Prawnoprocesowe skutki potrącenia wierzytelności w postępowaniu egzekucyjnym

Wstęp

Potrącenie jest instytucją prawa cywilnego uregulowaną przepisami art. 498 do 505 k.c.¹ Jak wynika wprost z treści art. 498 § 1 k.c., gdy dwie osoby są jednocześnie względem siebie dłużnikami i wierzycielami, każda z nich może potrącić swoją wierzytelność z wierzytelności drugiej strony, jeżeli przedmiotem obu wierzytelności są pieniądze lub rzeczy tej samej jakości oznaczone tylko co do gatunku, a obie wierzytelności są wymagalne i mogą być dochodzone przed sądem lub przed innym organem państwowym. Jednocześnie § 2 tego artykułu stanowi, że wskutek potrącenia obie wierzytelności umarzają się nawzajem do wysokości wierzytelności niższej. Przywołany przepis wskazuje na skutek prawny w postaci wzajemnego umorzenia się zobowiązań w razie skutecznego dokonania potrącenia obu wierzytelności. Obydwie wierzytelności powinny spełniać wymagania jednorodzaowości, wymagalności i zaskarżalności, aby doszło do skutecznego złożenia oświadczenia o potrąceniu, a w konsekwencji do skutków prawnych prowadzących do wygaśnięcia zobowiązań².

Wykonanie tego prawa polega na złożeniu drugiej stronie oświadczenia o charakterze prawnokształtującym. Złożenie oświadczenia o potrąceniu jest czynnością materialnoprawną, powodującą skutek umorzenia się obydwu wierzytelności do wysokości wierzytelności niższej i to niezależnie od woli uprawnionego do wierzytelności, z której następuje potrącenie. Uprawnienia skła-

¹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1740 ze zm.), dalej jako k.c.

² Wyrok Sądu Najwyższego z 7 listopada 2013 r., sygn. akt V CSK 554/12, Lex nr 1412627.

dającego oświadczenie o potrąceniu nie niweczy nawet wyraźny sprzeciw wierzyciela wzajemnego³.

Skutek umorzenia obu wierzytelności do wysokości niższej z nich następuje z chwilą dotarcia oświadczenia do adresata w taki sposób, aby ten mógł zapoznać się z jego treścią, bowiem oświadczenie o potrąceniu, jako jednostronna czynność prawna, podlega ogólnym przepisom co do sposobu i chwili złożenia (art. 60 i 61 k.c.). Oświadczenie woli powinno być takim zachowaniem, które ujawnia wolę osoby korzystającej z potrącenia w sposób dostateczny. Jeżeli zostanie złożone skutecznie, ze względu na skutek umarzający, tworzy nową treść stosunku prawnego między stronami⁴.

Z kolei skutek czasowy potrącenia jest określony w art. 499 zdanie drugie k.c., mianowicie: następuje od chwili, kiedy potrącenie stało się możliwe, bowiem oświadczenie ma moc wsteczną. W rezultacie skutki opóźnienia lub zwłoki stron w wykonaniu zobowiązania (np. obowiązek zapłaty odsetek czy kary umownej) zostają zniweczone. Oczywiście odnosi się to do okresu liczonego od momentu, kiedy potrącenie stało się możliwe, do czasu złożenia oświadczenia o potrąceniu⁵.

Dokonanie potrącenia jest jednostronną czynnością materialnoprawną, do której może dojść w toku postępowania sądowego bądź poza tym postępowaniem, a zatem zarówno przed, jak i po wszczęciu postępowania sądowego. Natomiast zarzut potrącenia jest czynnością procesową. Jego podniesienie w postępowaniu sądowym oznacza powołanie się na fakt dokonania potrącenia i wynikające stąd skutki. Akt potrącenia złożony poza procesem prowadzi do wygaśnięcia wierzytelności i w zależności od etapu postępowania może wpłynąć na treść rozstrzygnięcia o zasadności powództwa⁶. Przypadki, kiedy może dojść do potrącenia i jaki ma to wpływ na sytuację pozwanego, analizował Sąd Najwyższy w uchwale Składu siedmiu sędziów z 19 października 2007 r. (III CZP 58/07), w której dokonał rozróżnienia na sytuację, gdy dochodzi do oświadczenia o potrąceniu poza procesem oraz gdy dokonywany jest zarzut procesowy potrącenia. Podkreślono, że jeżeli dojdzie do procesu o roszczenie

³ K. Zawada, [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 2: *Art. 450–1088 KC*, Legalis; K. Szadkowski, [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 2: *Art. 353–626*, Legalis; R. Morek, [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. IIIA: *Zobowiązania. Część ogólna*, Legalis.

⁴ G. Sikorski, [w:] J. Ciszewski, P. Nazaruk (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Lex; W. Kurowski, [w:] M. Frasz, M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3: *Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534)*, Lex.

⁵ M. Gutowski, *Potrącenie w postępowaniu nakazowym – relacja między prawem materialnym a procesowym*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2004, nr 9, s. 42; T. Wiśniewski, [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna*, Warszawa 2018, s. 966–967; wyrok Sądu Najwyższego z 14 lutego 2013 r., sygn. akt II CSK 292/12, Lex nr 1318346; A. Janiak, A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3: *Zobowiązania – część ogólna*, Lex.

⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z 13 stycznia 2020 r., sygn. akt I AGa 428/18, Lex nr 3036971.

wierzyciela wzajemnego, obrona pozwanego nie może polegać na podniesieniu zarzutu potrącenia, lecz zarzutu nieistnienia roszczenia powoda ze względu na umorzenie wierzytelności przed wszczęciem procesu⁷.

Oświadczenie o potrąceniu może być złożone nawet na etapie dochodzenia wierzytelności stwierdzonej tytułem wykonawczym. Mając zatem w swym posiadaniu wierzytelność spełniającą warunki wzajemnego potrącenia, należy złożyć wierzycielowi oświadczenie o potrąceniu długu z przysługującej wobec wierzyciela własnej wierzytelności. W przypadku wszczęcia przez wierzyciela wzajemnego postępowania egzekucyjnego, następnie należy złożyć powództwo przeciwegzekucyjne, którego podstawę stanowiło będzie oświadczenie o potrąceniu wierzytelności⁸.

Cel artykułu

Celem niniejszego artykułu jest dokonanie analizy przepisów prawa oraz orzecznictwa sądowego w aspekcie skutków procesowych i skuteczności wszczęcia postępowania egzekucyjnego uprzednio potrąconej wierzytelności. Za główny cel artykułu przyjęto odpowiedź na pytanie, jak kształtuje się sytuacja dłużnika, gdy pomiędzy wydaniem tytułu egzekucyjnego a skierowaniem go do egzekucji doszło do potrącenia tej należności. Mając na względzie, że nastąpiły zdarzenia mające wpływ na treść obowiązku dłużnika wynikającego z tego tytułu, wskutek których wygasł lub uległ ograniczeniu ten obowiązek, należy odpowiedzieć również na pytanie, czy wszczęcie i prowadzenie postępowania egzekucyjnego przeciwko dłużnikowi może być uznane za czyn niedozwolony rodzący odpowiedzialność odszkodowawczą z art. 415 k.c.

Istota powództwa opozycyjnego

Istotą powództwa o pozbawienie wykonalności tytułu wykonawczego jest to, że stanowi ono sposób obrony merytorycznej przed prowadzoną egzekucją poprzez pozbawienie wykonalności tytułu wykonawczego, jeżeli prowadzenie egzekucji na podstawie tego tytułu narusza prawa podmiotowe dłużnika, wynikające z prawa materialnego. Powództwo opozycyjne, niezależne od podstawy roszczenia i rozstrzygnięcia objętego tytułem wykonawczym, zmierza do pozbawienia wykonalności tego tytułu nie dlatego, że tytuł egzekucyjny nie

⁷ III CZP 58/07, Lex nr 309609; wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z 21 grudnia 2017 r., sygn. akt V ACa 820/16, Lex nr 2504713.

⁸ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 20 kwietnia 2017 r., sygn. akt I ACz 531/17, Lex nr 2362789.

odpowiadał prawu w dacie jego powstania (wydania orzeczenia), lecz dlatego, że nie było podstaw do nadania klauzuli wykonalności bądź też nastąpiły (po powstaniu tytułu) zdarzenia, które wyłączają dopuszczalność egzekucji⁹.

Wprawdzie utrwalony jest pogląd, że do zdarzeń w rozumieniu art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c.¹⁰ zalicza się zjawiska i stany świata zewnętrznego (zdarzenia niezależne od woli stron) oraz objawy wewnętrznego życia stron (zdarzenia zależne od woli stron), z którymi przepisy prawa materialnego łączą wygaśnięcie zobowiązań albo które powodują niemożność egzekwowania świadczeń wynikających z tytułu egzekucyjnego. Oczywiście potrącenie jest zdarzeniem wywołującym na gruncie prawa cywilnego materialnego skutek wygaśnięcia zobowiązania¹¹. Co prawda potrącenie nie stanowi realnego świadczenia, odpowiadającego treści zobowiązania, jednak zarzut potrącenia jest odpowiednikiem zarzutu spełnienia świadczenia, o którym mowa w powyższym przepisie. Jak bowiem wskazuje się w literaturze prawniczej, skutki prawne potrącenia są równoznaczne ze skutkami zapłaty (spełnienia świadczenia), a zarzut potrącenia podniesiony w procesie jest traktowany jak zarzut zapłaty (spełnienia świadczenia). Powszechne traktowanie potrącenia jako jednego z surogatów spełnienia świadczenia wskazuje na podstawową funkcję: dzięki potrąceniu dłużnik płaci swój dług i zwalnia się ze zobowiązania¹².

Zmiana art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c. wprowadzona ustawą nowelizującą Kodeks postępowania cywilnego z dnia 2 lipca 2004 r.

Interpretacją art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c. w kontekście spełnienia świadczenia zobowiązania Sąd Najwyższy zajmował się kilkakrotnie. Mimo kolejnych nowelizacji, zagadnienie to wciąż budzi wiele wątpliwości zarówno w orzecznictwie, jak i doktrynie. Sąd Najwyższy wskazuje, że oparte na art. 499 k.c. oświadczenie dłużnika o potrąceniu jego wierzytelności z wierzytelnością objętą orzeczeniem sądowym stanowi zdarzenie, na którym może być oparte powodztwo z art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c., gdy było złożone po zamknięciu rozprawy¹³

⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 24 stycznia 2013 r., sygn. akt I ACz 107/13, Lex nr 1264406; wyrok Sądu Okręgowego w Zielonej Górze z 29 stycznia 2020 r., sygn. akt I C 451/18, Lex nr 2792383.

¹⁰ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 1575 ze zm.), dalej jako k.p.c.

¹¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 6 marca 2019 r., sygn. akt I ACa 692/18, Lex nr 2668078.

¹² M. Pyziak-Szafnicka, *Potrącenie w prawie cywilnym*, Kraków 2002, s. 30–33; A. Olaś, *Zarzut potrącenia w procesie cywilnym*, Legalis.

¹³ Uchwała z 30 lipca 1974 r., sygn. akt III CZP 44/74, OSNC 1975, Nr 5, poz. 78

czy po powstaniu tytułu wykonawczego¹⁴. Powstaje jednak zasadnicze pytanie, czy podstawę powództwa opozycyjnego może stanowić zarzut, który nie był podnoszony przez pozwanego w czasie procesu i nie został rozpoznany przez sąd¹⁵. W pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na zmiany art. 840 § 1 k.p.c., dokonane ustawą z dnia 2 lipca 2004 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw¹⁶, w wyniku której w pkt 2 tego przepisu po sformułowaniu: „gdy tytułem jest orzeczenie sądowe, dłużnik może powództwo oprzeć także na zdarzeniach, które nastąpiły po zamknięciu rozprawy”, dodano: „a także zarzucie spełnienia świadczenia, jeżeli zarzut ten nie był przedmiotem rozpoznania w sprawie”. W orzecznictwie Sądu Najwyższego powszechnie uznawano, że objęcie wierzytelności postępowaniem sądowym nie wyklucza jej skutecznego potrącenia w jakiegokolwiek fazie tego postępowania, jednak gdy następuje to po powstaniu tytułu wykonawczego, wówczas oświadczenie o potrąceniu może być podnoszone w ramach powództwa z art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c.¹⁷ W judykaturze przyjmowano, że dopóki zasądzone świadczenie nie zostanie wyegzekwowane, dopóty istnieje prawo dłużnika, będącego wierzycielem wzajemnym, do dokonania potrącenia. Tym samym podstawą powództwa z art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c. może być potrącenie, mimo że powód zarzut potrącenia mógł zgłosić w postępowaniu rozpoznawczym w sprawie, w której został wydany tytuł wykonawczy¹⁸. Powyższe stanowisko wynikało z założenia, że dopuszczalność potrącenia w świetle materialnoprawnego uregulowania tej instytucji nie było – poza przedawnieniem – czasowo ograniczona, a skutek potrącenia następuje wzajemne umorzenie obu wierzytelności do wysokości wierzytelności niższej.

W uchwale z dnia 23 maja 2012 r., przy odnotowaniu stanowiska odmiennego, Sąd Najwyższy stanął na stanowisku, że oparcie powództwa przeciwegzekucyjnego na zarzucie spełnienia świadczenia (art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c.) jest dopuszczalne tylko wtedy, gdy zarzut ten – ze względu na ustanowiony ustawą zakaz – nie mógł być rozpoznany w sprawie, w której wydano tytuł egzeku-

¹⁴ Uchwała z 30 listopada 1973 r., sygn. akt III CZP 73/73, OSNC 1974, Nr 10, poz. 163; uchwała z 14 października 1993 r., sygn. akt III CZP 141/93, OSNC 1994, Nr 5, poz. 102

¹⁵ Uchwała Sądu Najwyższego z 21 lipca 2010 r., sygn. akt III CZP 47/10, Legalis nr 232716; uchwała Sądu Najwyższego z 2 lutego 2011 r., Legalis nr 282953; wyrok Sądu Najwyższego z 3 lipca 2008 r., sygn. akt IV CSK 170/08, Legalis nr 111973; wyrok Sądu Najwyższego z 19 stycznia 2011 r., sygn. akt V CSK 199/10, Legalis nr 417549; E. Wengerek, *Przeciwegzekucyjne powództwa dłużnika. Poradnik*, Warszawa 1998, s. 44–45; J. May, *Wytoczenie powództwa opozycyjnego na podstawie zarzutu spełnienia świadczenia*, [w:] Z. Szczurek, G. Sikorski (red.), *Cechą sprawiedliwości jest nie krzywdzić ludzi. Księga pamiątkowa ku czci Zenona Knypla*, Sopot 2017, s. 61–65.

¹⁶ Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2004 r., Nr 172, poz. 1804).

¹⁷ Uchwała Sądu Najwyższego z 30 lipca 1974 r., sygn. akt III CZP 44/74, OSNCP 1975, Nr 5, poz. 78.

¹⁸ Uchwała Sądu Najwyższego z 14 października 1993 r., sygn. akt III CZP 141/93, OSNC 1994, Nr 5, poz. 102.

cyjny. Podstawą postępowania opozycyjnego nie może być również zarzut, nawet jeżeli został zgłoszony w czasie postępowania rozpoznawczego przez pozwanego, lecz nie rozpoznano go albo w wyniku przeoczenia, albo na skutek prekluzji procesowej. Sąd Najwyższy podkreślił, że przeoczenia i błędy sądu podlegają naprawie w postępowaniu odwoławczym lub kasacyjnym, a prekluzja procesowa ma charakter bezwzględny, nie może więc być „korygowana” w drodze powództwa przeciwegzekucyjnego¹⁹.

Zmiana art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c. wprowadzona ustawą nowelizującą Kodeks postępowania cywilnego z dnia 10 lipca 2015 r.

Kolejna istotna zmiana art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c., która została wprowadzona ustawą z dnia 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy Kodeks cywilny, ustawy Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw²⁰, zmieniającej przepis z dniem 8 września 2016 r., stanowi kanwę dalszych rozważań w tej kwestii. Omawiany przepis został zmieniony i stanowił: „Dłużnik może w drodze powództwa żądać pozbawienia tytułu wykonawczego wykonalności w całości lub części albo ograniczenia, jeżeli (pkt 2) po powstaniu tytułu egzekucyjnego nastąpiło zdarzenie, wskutek którego zobowiązanie wygasło albo nie może być egzekwowane; gdy tytułem jest orzeczenie sądowe, dłużnik może oprzec powództwo także na zdarzeniach, które nastąpiły po zamknięciu rozprawy, a także na zarzucie spełnienia świadczenia, jeżeli zgłoszenie tego zarzutu w sprawie było z mocy ustawy niedopuszczalne”. Sąd Najwyższy wskazywał, że zgodnie z art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c. w brzmieniu obowiązującym do dnia 8 września 2016 r., dłużnik mógł w drodze powództwa żądać pozbawienia tytułu wykonawczego wykonalności w całości lub części albo ograniczenia, jeżeli po powstaniu tytułu egzekucyjnego nastąpiło zdarzenie, wskutek którego zobowiązanie wygasło albo nie może być egzekwowane, a gdy tytułem jest orzeczenie sądowe, dłużnik mógł powództwo oprzec także na zdarzeniach, które nastąpiły po zamknięciu rozprawy, a także zarzucie spełnienia świadczenia, jeżeli zarzut ten nie był przedmiotem rozpoznania w sprawie. Wskazano bowiem wyraźnie, że dłużnik mógł oprzec powództwo opozycyjne także na zarzucie spełnienia świadczenia przez potrącenie, ale tylko w przypadku jeżeli zgłoszenie tego zarzutu w sprawie było z mocy ustawy niedopuszczalne. Przedstawiony kierunek rozumowania na tle brzmienia ustawy sprzed 8 września 2016 r. – zdaniem Sądu Najwyższego – potwierdzał także dokonana

¹⁹ III CZP 16/12, Legalis nr 468017; zob. szerzej P. Grzegorzcyk, *Wykładnia art. 840 § 1 pkt 2 in fine KPC Zagadnienia prawne w praktyce SN*, „Monitor Prawniczy” 2012, nr 23, s. 1267–1269.

²⁰ Dz.U. z 2015 r., poz. 1311.

z tym dniem zmianę normatywną. Dopiero w wyniku jej wejścia w życie ustawodawca przesądził, że oparcie powództwa opozycyjnego na zarzucie spełnienia świadczenia jest możliwe jedynie wtedy, gdy zgłoszenie tego zarzutu w sprawie było z mocy ustawy niedopuszczalne, gdyż skuteczne dokonanie potrącenia, ze względu na jego skutki, porównywalne jest do zarzutu wygaśnięcia zobowiązania przez spełnienie świadczenia²¹, to dopiero w wyniku wskazanej nowelizacji można byłoby bronić poglądu, że tylko w sytuacji, gdyby pozwany z przyczyn ustawowych nie mógł dokonać potrącenia mimo stanu potrącalności mógłby oprzeć na tym zarzucie powództwo opozycyjne²².

Powstała rozbieżność godzi wyrok Sąd Najwyższy z 7 października 2020 r., w którym Sąd stwierdził, że oparcie powództwa przeciwegzekucyjnego na zarzucie spełnienia świadczenia, który nie był przedmiotem rozpoznania w sprawie – w stanie prawnym ukształtowanym nowelizacją z dnia 2 lipca 2004 r. – jest dopuszczalne tylko wtedy, gdy zarzut ten, ze względu na ustanowiony ustawą zakaz, nie mógł być rozpoznany w sprawie, w której wydano tytuł wykonawczy, z uwagi na ograniczenia kognicji sądu. W poszukiwaniu uzasadnienia dla tak wyrażonego zapatrywania, Sąd Najwyższy wskazał na zasadę koncentracji materiału procesowego i przyjętymi w Kodeksie postępowania cywilnego rozwiązaniami zmierzającymi do dyscyplinowania stron. Strona, która nie wykazała dbałości o własne interesy i nie skorzystała ze swoich praw w toku postępowania rozpoznawczego, nie może być premiovana przez umożliwienie jej następczego zgłoszenia zarzutu spełnienia świadczenia w ramach powództwa przeciwegzekucyjnego. Prekluzyjny skutek prawomocności i powagi rzeczy osądzonej obejmuje okoliczności i zarzuty, które istniały i dały się sformułować w chwili zamknięcia rozprawy, lecz strona skutecznie ich nie przytoczyła. Nie ma przy tym znaczenia, czy ponosiła winę w zaniechaniu skutecznego podniesienia właściwych zarzutów i okoliczności, prekluzja ta ma bowiem charakter obiektywny i prowadzi do bezpowrotnej utraty możliwości ich zgłoszenia²³.

Założenia i kierunki nowelizacji zyskały aprobatę w piśmiennictwie, albowiem – jak stwierdziła Natalia Misiura – „w przeciwieństwie do problematycznej redakcji przepisu ustalonej w 2004 r. nowelizacja ustawą z dnia 10 lipca 2015 r. powoduje, że brak miejsca na polemikę na temat dopuszczalności kwestionowania w powództwie opozycyjnym prawomocnych rozstrzygnięć sądów. Jest to stan, który niewątpliwie należy ocenić jako pożądany ze względu na wpływ, jaki ma istota prawomocności na pewność obrotu prawnego. Z przyjętego sformułowania przepisu art. 840 KPC jednoznacznie wynika, że podstawą do wytoczenia powództwa opozycyjnego opartego na zarzucie speł-

²¹ Uchwała Sądu Najwyższego z 20 listopada 1987 r., sygn. akt III CZP 69/87, OSNCP 1989, Nr 4, poz. 64.

²² Wyrok Sądu Najwyższego z 6 kwietnia 2017 r., IV CNP 40/16, Legalis nr 1637173.

²³ V CSK 561/18, Lex nr 3061243.

nienia świadczenia, jeśli miało ono miejsce przed zamknięciem rozprawy, mogą być jedynie sytuacje, gdy sam ustawodawca ogranicza kognicję sądu do rozpoznania takiego zarzutu w postępowaniu rozpoznawczym. Brzmienie, które obowiązuje od 8 września 2016 r. zarówno sprzyja więc ochronie praw wierzycieli w postępowaniu egzekucyjnym, jak i precyzyjnie określa przesłanki dopuszczalności merytorycznej obrony dłużnika po zakończeniu postępowania rozpoznawczego²⁴.

Zmiana art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c. wprowadzona ustawą nowelizującą Kodeks postępowania cywilnego z dnia 4 lipca 2019 r.

Następna zmiana została wprowadzona na mocy ustawy z 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw²⁵. Art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c. otrzymał brzmienie: „dłużnik może w drodze powództwa żądać pozbawienia tytułu wykonawczego wykonalności w całości lub części albo ograniczenia, jeżeli po powstaniu tytułu egzekucyjnego nastąpiło zdarzenie, wskutek którego zobowiązanie wygasło albo nie może być egzekwowane; gdy tytułem jest orzeczenie sądowe, dłużnik może oprzeć powództwo także na zdarzeniach, które nastąpiły po zamknięciu rozprawy, na zarzucie spełnienia świadczenia, jeżeli zgłoszenie tego zarzutu w sprawie było z mocy ustawy niedopuszczalne, a także na zarzucie potrącenia”. Ograniczenie dopuszczalności podniesienia zarzutu potrącenia w toku postępowania rozpoznawczego wskazane w art. 203¹ k.p.c. spowodowało konieczność wskazania w art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c. wyraźnej możliwości oparcia przez dłużnika powództwa opozycyjnego także na zarzucie potrącenia. Wprowadzone zmiany jednak nie rozwiązały wątpliwości dotyczących niniejszego przepisu podnoszonych w doktrynie.

Według pierwszego stanowiska istnieje możliwość powołania się na potrącenie jako zdarzenia powodującego wygaśnięcie egzekwowanego zobowiązania, nawet jeżeli wystąpiło ono przed zamknięciem rozprawy czy powstaniem tytułu wykonawczego, mimo że zakaz ustawowy w tym zakresie nie obowiązywał. Argumentem uzasadniającym powyższe jest zmiana przepisów art. 203¹ k.p.c. polegająca na ograniczeniu możliwości podniesienia zarzutu potrącenia²⁶. Jak wskazał Arkadiusz Sadza, „należy dostrzec, iż z uwagi na wprowadzone

²⁴ N. Misiura, *Prawomocność orzeczenia a powództwo opozycyjne z art. 840 § 1 pkt 2 Kodeksu postępowania cywilnego*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2017, nr 1, s. 95–108.

²⁵ Dz.U. z 2019 r., poz. 1469.

²⁶ A. Adameczuk, [w:] M. Manowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2: Art. 478–1217, wyd. czwarte, 2021, Lex; A. Ciepla, *Zarzuty potrącenia. Powództwo wzajemne*, [w:] B. Karolczyk (red.), *Postępowanie cywilne po nowelizacji. Komentarz dla pełnomocników procesowych i sędziów*, 2020, Lex; R. Kulski, [w:] A. Marciniak (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 4: *Komentarz do art. 730–1095(1)*, 2020, Legalis.

w ustawie z 4 lipca 2019 r. ograniczenia w zakresie dopuszczalności podnoszenia zarzutu potrącenia, zmiana ta pozwoli przynajmniej – niezależnie od jej negatywnej oceny z teoretycznego punktu widzenia – w praktyce uniknąć sytuacji, w których pozwany, który zgłosił spóźniony zarzut potrącenia lub zgłosił go w niewłaściwej formie, byłby po zakończeniu procesu pozbawiony zarówno możliwości skutecznego dochodzenia własnej wierzytelności w sprawie o zapłatę, jak też możliwości skutecznego powstrzymania skierowanej przeciwko niemu egzekucji²⁷.

Bardziej przekonujący wydaje się jednak ten nurt piśmiennictwa, w którym przyjmuje się, że potrącenie jako zdarzenie może być podstawą powództwa opozycyjnego tylko wtedy, gdy zarzut potrącenia nie mógł być zgłoszony na etapie postępowania rozpoznawczego, bowiem dłużnikowi nie przysługiwał zarzut potrącenia. Postępowanie opozycyjne nie może służyć „korygowaniu” orzeczenia wydanego w procesie, w którym dłużnik nie przytoczył faktów we właściwym terminie, a tego ustawodawca chciał uniknąć, zmieniając art. 840 § 1 pkt 2 k.p.c. Sprzeczna z instytucją powagi rzeczy osądzonej oraz mocą wiążącą prekluzji spóźnionego materiału procesowego byłaby sytuacja oparcia powództwa przeciwegzekucyjnego, gdy pozwany złożył oświadczenie o potrąceniu w toku postępowania rozpoznawczego i pozwany mógł taki zarzut podnieść zgodnie z art. 203¹ k.p.c.²⁸

W ocenie autorki nieniejszego artykułu wykładnia językowa jednoznacznie wskazuje, że zarzut potrącenia nie może stanowić powództwa opozycyjnego, jeżeli taki zarzut został podniesiony w procesie zgodnie z art. 203¹ k.p.c. Za takim rozwiązaniem przemawia również fakt, że podstawowym celem nowelizacji było usprawnienie procesu cywilnego. Niewątpliwie to rozwiązanie przyczyni się do ograniczenia przedłużenia postępowań sądowych wskutek podniesienia przez pozwanego zarzutu potrącenia opartych na wierzytelnościach spornych i trudnych do udowodnienia. W takich przypadkach postępowanie dowodowe ulegało poszerzeniu o okoliczności niezwiązanych wytoczonym powództwem, co staniało uprzywilejowanie pozycji pozwanego.

Jak wskazał A. Olaś, „należy przyjąć, że oparcie powództwa o pozbawienie tytułu wykonawczego wykonalności na zarzucie potrącenia będzie niedopuszczalne, jeżeli:

²⁷ A. Sadza, *Zarzut spełnienia świadczenia jako podstawa powództwa opozycyjnego (art. 840 § 1 pkt 2 in fine KPC) – konsekwencje dla wykładni przepisów o potrąceniu w procesie cywilnym*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2019, nr 8, Legalis.

²⁸ Z. Woźniak, [w:] J. Gołaczyński, D. Szostek (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do ustawy z 4.7.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw*, 2019, Legalis; D. Chrapoński, *Zarzut potrącenia w procesie cywilnym*, „Monitor Prawniczy” 2020, nr 18, s. 972–973; O. Marcewicz, [w:] A. Jakubecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do wybranych przepisów nowelizacji 2019*, 2019, Lex; O. Piaskowska, T. Patryk, [w:] O. Piaskowska (red.), *Komentarz do niektórych zmian Kodeksu postępowania cywilnego*, Lex; wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 24 maja 2018 r., sygn. akt I AGa 123/18, Lex nr 2588809.

1) zarzut ten nie został uwzględniony przez sąd meriti po jego merytorycznym rozpoznaniu;

2) zarzut ten nie został przez pozwanego zgłoszony, pomimo dokonanego przezeń potrącenia przed doręczeniem pozwu pozwanemu bądź w toku procesu;

3) zarzut ten został pominięty jako niedopuszczalny wskutek uchybienia przez pozwanego wymaganiom co do czasu (art. 203¹ § 2) lub formy jego zgłoszenia (art. 203¹ § 3)²⁹.

Regulacja zawarta w art. 840 § 1 pkt 2 ma bowiem na celu wyeliminowanie z podstawy żądania pozbawienia wykonalności tytułu wykonawczego obejmującego orzeczenie sądowe takich okoliczności faktycznych, w tym dotyczących zdarzeń powodujących wygaśnięcie wierzytelności objętej tytułem wykonawczym, które zostały pominięte w postępowaniu rozpoznawczym jako spóźnione albo nie zostały w ogóle zgłoszone.

W doktrynie wskazuje się, że wątpliwości budzi dopuszczalność oparcia powództwa opozycyjnego na zarzucie potrącenia w sytuacji, gdy poza możliwością wytoczenia powództwa opozycyjnego w oparciu o zarzut potrącenia – w przypadku wydania w procesie wyroku, który nie uwzględniał potrącenia na podstawie art. 203¹ k.p.c. – wytoczenie takiego powództwa będzie oparte na innej podstawie niż art. 203¹ k.p.c.³⁰ Niewątpliwie w praktyce może pojawić się problem dopuszczalności wytoczenia powództwa o pozbawienie wykonalności tytułu wykonawczego, gdy na podstawie art. 203¹ § 1 i 2 k.p.c. skuteczne zgłoszenie zarzutu potrącenia nie było wcześniej możliwe. Mając na względzie, że strona nie mogła podnieść zarzutu potrącenia z przyczyn obiektywnych i w tym zakresie nie można uznać, że nie dołożyła należytej staranności przy dbałości o swoje interesy podczas postępowania sądowego, należy opowiedzieć się za dopuszczalnością oparcia powództwa opozycyjnego na potrąceniu w takim przypadku.

Przechodząc do kolejnego istotnego wątku dotyczącego odpowiedzialności wierzyciela, w przypadku gdy tytuł wykonawczy obejmował świadczenie, które pomiędzy wydaniem tytułu a wszczęciem egzekucji wygasło, należy stwierdzić, że mimo spełnienia świadczenia na podstawie prawomocnego wyroku, mamy do czynienia ze świadczeniem nienależnym. Świadczenie jest przedmiotem stosunku zobowiązaniowego, a celem świadczenia jest zaspokojenie interesu wierzyciela. Celem postępowania egzekucyjnego jest doprowadzenie do zaspokojenia wierzyciela. Nie można jednak mieć wątpliwości, że wyrok nie może tworzyć świadczenia, jeżeli świadczenie już wygasło. O ile w dacie wy-

²⁹ A. Olaś, [w:] T. Zembruski (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, t. 1 i 2, 2020, Lex.

³⁰ K. Flaga-Gieruszyńska, [w:] K. Flaga-Gieruszyńska (red.), *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne*, seria: System Postępowania Cywilnego, t. 8, 2021, Legalis; tak też: M. Drabik, [w:] T. Szancilo, *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 2, 2019, Legalis.

dania wyrok potwierdzał istnienie świadczenia, to po dacie wydania świadczenie zostało spełnione w drodze potrącenia. Przepisy o nienależnym świadczeniu mają zastosowanie także wówczas, gdy osoba spełniająca świadczenie nie była do tego zobowiązana, mimo treści orzeczenia sądowego³¹.

Nie ulega wątpliwości, że dłużnik świadczył dwa razy: pierwszy raz na podstawie oświadczenia o potrąceniu i drugi raz w wyniku przeprowadzonego postępowania egzekucyjnego. W pierwszym przypadku miał wolę świadczenia doprowadzenia do wygaśnięcia zobowiązania, w drugim – zaspokojenie wierzyciela nastąpiło wbrew jego woli i z zobowiązania wygasłego. Jak można sądzić, wskazana sytuacja odpowiada kondykcji braku zobowiązania (*conditio indebiti*)³².

Podsumowanie

Powyższe rozważania prowadzą do konkluzji, że wszczęcie i prowadzenie postępowania egzekucyjnego przeciwko dłużnikowi, w przypadku gdy pomiędzy wydaniem tytułu egzekucyjnego a skierowaniem go do egzekucji doszło do potrącenia tej należności, należy uznać za bezprawne zachowanie wierzyciela. Rzecz jasna, tytuł wykonawczy ma zmierzać do zaspokojenia interesu wierzyciela, nie zaś ponownym jego zaspokojeniu. W przypadku złożenia oświadczenia o potrąceniu, uznać należy, że dłużnik spełnił świadczenie a zobowiązanie wygasło i nie istnieje materialna podstawa prawna świadczenia, mimo że formalną podstawą prawną jest prawomocny wyrok. Prowadzenie postępowania egzekucyjnego, mimo że pomiędzy wydaniem tytułu egzekucyjnego a skierowaniem go do egzekucji doszło do potrącenia tej należności, doprowadziłoby do powtórnego zaspokojenia wierzyciela. Takiemu działaniu można przypisać znamię sprzeczności z zasadami współżycia społecznego, polegającej na uzyskiwaniu nienależnych korzyści kosztem drugiej strony, co jest równoznaczne z przesłanką bezprawności. Ponadto takie działanie wierzyciela uchyłoby również art. 797 k.p.c. Wierzyciel wszczynając postępowanie egzekucyjne co do wygasłego zobowiązania naraziłby również dłużnika na poniesienie kosztów postępowania egzekucyjnego, które stanowiłyby szkodę, opartą na art. 415 k.c. Dłużnikowi przysługuje przed wyegzekwowaniem należności wytoczenie powództwa o pozbawienie tytułu wykonawczego opartego na zarzucie potrącenia, ale zdaniem autorki tylko wtedy, gdy zarzut potrącenia nie mógł być zgłoszony na etapie postępowania rozpoznawczego, bowiem dłużnikowi nie przysługiwał zarzut potrącenia.

³¹ Wyrok Sądu Najwyższego z 3 grudnia 2009 r., sygn. akt II PK 77/09, Legalis nr 303913.

³² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 25 września 2019 r., sygn. akt VII AGa 1547/18, Lex nr 2749054.

Wykaz literatury

- Adamczuk A., [w:] M. Manowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2: *Art. 478–1217*, wyd. czwarte, 2021, Lex.
- Chrapoński D., *Zarzut potrącenia w procesie cywilnym*, „Monitor Prawniczy” 2020, nr 18.
- Ciepla A., *Zarzut potrącenia. Powództwo wzajemne*, [w:] B. Karolczyk (red.), *Postępowanie cywilne po nowelizacji. Komentarz dla pełnomocników procesowych i sędziów*, 2020, Lex.
- Drabik M., [w:] T. Szancilo, *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 2, 2019, Legalis.
- Flaga-Gieruszyńska K., [w:] K. Flaga-Gieruszyńska (red.), *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne*, seria: System Postępowania Cywilnego, t. 8, 2021, Legalis.
- Grzegorzczak P., *Wykładnia art. 840 § 1 pkt 2 in fine KPC Zagadnienia prawne w praktyce SN*, „Monitor Prawniczy” 2012, nr 23.
- Gutowski M., *Potrącenie w postępowaniu nakazowym – relacja między prawem materialnym a procesowym*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2004, nr 9.
- Janiak A., Kidyba A. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3: *Zobowiązania – część ogólna*, Lex.
- Kulski R., [w:] A. Marciniak (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 4: *Komentarz do art. 730–1095(1)*, 2020, Legalis.
- Kurowski W., [w:] M. Fras, M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3: *Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534)*, Lex.
- Marcewicz O., [w:] A. Jakubecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do wybranych przepisów nowelizacji 2019*, 2019, Lex.
- May J., *Wytoczenie powództwa opozycyjnego na podstawie zarzutu spełnienia świadczenia*, [w:] Z. Szczurek, G. Sikorski (red.), *Cechą sprawiedliwości jest nie krzywdzić ludzi. Księga pamiątkowa ku czci Zenona Knypla*, Currenda, Sopot 2017.
- Morek R., [w:] K. Osajda (red.), *Tom III A. Kodeks cywilny. Komentarz*, t. IIIA: *Zobowiązania. Część ogólna*, Legalis/el.
- Olaś A., [w:] T. Zembruski (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, t. 1 i 2, 2020, Lex.
- Olaś A., *Zarzut potrącenia w procesie cywilnym*, Legalis.
- Piaskowska O., Patryk T., [w:] O. Piaskowska (red.), *Komentarz do niektórych zmian Kodeksu postępowania cywilnego*, Lex.
- Pyziak-Szafnicka M., *Potrącenie w prawie cywilnym*, Zakamycze, Kraków 2002.
- Sadza A., *Zarzut spełnienia świadczenia jako podstawa powództwa opozycyjnego (art. 840 § 1 pkt 2 in fine KPC) – konsekwencje dla wykładni przepisów o potrąceniu w procesie cywilnym*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2019, nr 8, Legalis.
- Sikorski G., [w:] J. Ciszewski, P. Nazaruk (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Lex.
- Szadkowski K., [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 2: *Art. 353–626*, Legalis.
- Wengerek E., *Przeciwegzekucyjne powództwa dłużnika. Poradnik*, Wyd. Zrzeszenia Prawników Polskich, Warszawa 1998.
- Wiśniewski T., [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3: *Zobowiązania. Część ogólna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2018.
- Woźniak Z., [w:] J. Gołaczyński, D. Szostek (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do ustawy z 4.7.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw*, 2019, Legalis.

Zawada K., [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 2: *Art. 450–1088 KC*, Legalis.

Summary

Legal and procedural effects of the deduction of claims in enforcement proceedings

Keywords: civil proceedings, set-off, enforcement proceedings, final judgment, the plea of performance.

Court practice abounds in numerous disputes arising from the substantive law and procedural provisions regarding the set-off of claims. The purpose of this article is to analyze the provisions of law and court decisions in terms of procedural effects and the effectiveness of the initiation of enforcement proceedings of a previously deducted claim. The main topic of the article is the relation between the validity of the judgment and the opposition claim based on the set-off charges. Despite subsequent amendments to Art. 840 § 1 point 2 of the Code of Civil Procedure, both in the doctrine and jurisprudence, two views have emerged. According to the first position, the opposition claim may be based on a set-off, even though the plaintiff could have filed a claim for set-off in the examination proceedings in which the writ of execution was issued, but did not do so. On the other hand, according to the second view, a set-off as an event may be the basis for an opposition claim only if the claim for set-off could not be reported at the stage of examination proceedings. It should be noted that the doubts that arise are also valid in the light of the amendment to Art. 840 § 1 of the Code of Civil Procedure under the Act of 4.7.2019 amending the Act – Code of Civil Procedure and certain other acts. The final part of the article also includes considerations on the grounds of the creditor's liability in the event of compulsory enforcement of receivables, when the enforceable title, which included this benefit, expired between the issuance of the title and the commencement of enforcement proceedings.

